

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัจมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 3 จังหวัด กล่าวคือ จังหวัด อุบลราชธานี ขอนแก่น และนครราชสีมา เป็นตัวแทนกลุ่มประชากร 19 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีแนวทางในการศึกษาค้นคว้า สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้า ดังต่อไปนี้

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัจมาอาชีวะและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในทัศนะของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำแนกตามเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัจมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ได้แก่ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดกลุ่มตัวอย่าง 3 จังหวัด จำนวน 315 คน

สมมติฐานของการวิจัย ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพฤติกรรมตามหลักสัจมาอาชีวะ และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง จำแนกตามเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลแตกต่างกัน และชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพฤติกรรมตามหลักสัจมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมีความสัมพันธ์กันในทางบวก

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามข้อมูลพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัจมาอาชีวะและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 ข้อ ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัจมาอาชีวะ 3 ด้าน มีข้อคำถาม 27 ข้อ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยเรียงระดับจากพฤติกรรมมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน 3 ด้าน มีข้อคำถาม 27 ข้อ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยเรียงระดับการพัฒนาจากมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด

การหาคุณภาพของแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปหาความเที่ยงตรง โดยเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้ง 5 ท่าน พิจารณาเพื่อให้ข้อเสนอแนะ แก้ไขปรับปรุง แล้วเสนอ ประธานและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบและแก้ไขตามข้อเสนอแนะ จากนั้นนำไปทดลองใช้กับปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน และนำมาหาค่าความเชื่อมั่น โดยวิธีการสัมประสิทธิ์แอลฟา ได้ค่าความเชื่อมั่นจากแบบสอบถาม พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะ มีค่าอำนาจจำแนกรายข้ออยู่ระหว่าง .22-.75 และมีค่าความเชื่อมั่น .90 ส่วนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน มีค่าอำนาจจำแนกรายข้ออยู่ระหว่าง .22-.77 และมีค่าความเชื่อมั่น .93

การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อขอความร่วมมือจากผู้ว่าราชการจังหวัด ในการอำนวยความสะดวกเพื่อการแจกแบบสอบถามในจังหวัดที่เป็นเขตกำกับดูแลของท่าน และเก็บรวบรวมข้อมูลจากปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทางไปรษณีย์ พร้อมแนบซองเปล่าติดแสตมป์ เพื่อให้ส่งคืนตามกำหนด และเมื่อได้รับข้อมูลตามที่กำหนดแล้ว ก็ได้้นำข้อมูลไปวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมาย และทดสอบสมมติฐานของการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โปรแกรม SPSS for Window สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบในการศึกษาค้นคว้า และเพื่อทดสอบสมมติฐานได้แก่ คะแนนเฉลี่ย ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และค่าสหสัมพันธ์อย่างง่าย แล้วทำการแปลผลการนำเสนอเป็นตารางประกอบการบรรยายความเรียง

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ สรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมาก
 - 1.1 พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามเขตที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก
 - 1.2 พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก
2. ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏผลดังนี้

2.1 จำแนกตามเขตที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้าน มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

2.2 จำแนกตามรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

3. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมและรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก

3.1 การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามเขตที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

3.2 การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

4. ผลการเปรียบเทียบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรากฏผลดังนี้

4.1 จำแนกตามเขตที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้าน มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

4.2 จำแนกตามรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

5. ผลการหาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีความสัมพันธ์กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$)

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบประเด็นสำคัญที่สามารถนำมาอภิปราย ได้ดังนี้

1. พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ปัจจุบันมีการตื่นตัวทางศีลธรรมจากทุกส่วนมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านประชาชน หรือภาครัฐเพราะตระหนักถึงความเสื่อมทรามของคนในสังคม ที่ขาดหลักศีลธรรมเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ จึงมีส่งเสริมให้ประชาชนมีการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยความดี โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ที่มีแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ กำหนดไว้ในมาตรา 73 ให้รัฐต้องสนับสนุนให้มีการนำหลักธรรมทางศาสนาใช้เสริมสร้างคุณธรรมและ

คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ (กรมการศาสนา, 2540, หน้า 23) ซึ่งถือเป็นกระแสที่มีพลัง ต่อองค์กรของรัฐและของเอกชน ใช้เป็นแนวทางการพัฒนา โดยเฉพาะหลักธรรมทางพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อคนไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่เน้นหลักทางสายกลาง กล่าวคือ อริยมรรคมีองค์ 8 ได้แก่ ความเห็นชอบ การดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบความระลึกรู้ชอบ และความตั้งใจมั่นชอบ ถือเป็นหลักศีลธรรมที่สำคัญในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะประชาชนในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ยึดเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตมีวัดเป็น ศูนย์กลางเชื่อมโยงบุคคลหลากหลายกลุ่มเข้าด้วยกันมีการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกัน โดย หลักคำสอนที่มุ่งสอนให้เกิดหลักสัมมาอาชีวะแก่ชุมชนของพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่ หลักศีล 5 ที่แนะนำให้ประชาชนลดละเลิกจากการเบียดเบียนกันข่มเหงทำร้ายกัน ไม่ลักขโมย ไม่ถือเอาสิ่ง ของที่ผู้อื่นมาเป็นของตนทั้งที่เจ้าของไม่ให้ หลักการพึ่งตนเอง ดังคำว่า อัตตา หิ อัตตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ให้ประชาชนรู้จักการพอเพียงไม่ฟุ้งเฟ้อรู้ประมาณตนพึ่งตนมากกว่าพึ่งผู้อื่น โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ยึดหลักของความขยัน มั่นเพียรที่ว่า วิริเยณ ทุกขมัจเจติ ที่สอนให้ประชาชนรู้ว่า คนจะล่วงพ้นจากความทุกข์ยากลำบากได้ ก็เพราะความเพียร และหลักของความอดทนที่ว่าด้วย การมีขันติ คือ ความอดทนต่อความทุกข์ยาก ลำบากตรากตรำในการทำงานประกอบอาชีพ ต่อความรู้สึกรำคาญ หงุดหงิดใจ จากการดูหมิ่นดูถูกเหยียดหยาม และต่ออำนาจกิเลส กล่าวคือ ความโลภมาก ความโกรธ และความหลงมก เป็นต้น ทั้งหมดล้วนเป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ดีของคนในชุมชนและสังคม สอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537, หน้า 16) ได้กล่าวว่า คุณธรรมและจริยธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางสังคมที่สำคัญ อันได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ขยัน ประหยัดและอดออม การเสียสละเพื่อส่วนรวม คุณธรรมและจริยธรรมเหล่านี้นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสุธรรม แก่นเจริญ (2546) พบว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นปทัสฐานให้เกิดคุณภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสังคม และภายในจิตใจ ตามหลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติและปัญญาควบคุมกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ ดำเนินไปสู่การมีคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณ

1.1 ความสุจริต ข้อที่ได้คะแนนมากอันดับหนึ่ง ได้แก่ ประชาชนมีการประกอบ อาชีพสุจริต ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ประชาชนมีการประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองมากขึ้นลดการพึ่งพา จากภายนอกซึ่งถือเป็นวิถีดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่งเป็นผลการการส่งเสริมของ ภาครัฐที่มีแนวนโยบายพัฒนาชุมชน แบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินของในหลวง ซึ่งถือเป็นแนวนโยบายที่ได้รับการตอบรับจากทุกภาคส่วน เป็นการพัฒนาที่ใช้ควบคู่ไปกับ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ได้ผล เพราะประชาชนไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมมากเกินไป แต่มุ่งเน้น

การผลิตที่พึ่งวัดอุทิศในชุมชนเป็นหลัก เช่น ใช้น้ำยาคอก ใช้สมุนไพรใบสะเดา เป็นต้น ช่วยเพิ่มผลผลิตในการเพาะปลูก ทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองและมีน้ำใจช่วยเหลือกันได้ ปัญหาความทุจริตการเบียดเบียนกันจึงน้อย สอดคล้องกับ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2546, หน้า 22) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจแบบพหุมีพอกิน เป็นเศรษฐกิจที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้วยผลผลิตจากธรรมชาติ เพราะต้องอาศัยท้องไร่นาเป็นพื้นที่ทำมาหากิน ด้วยการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ผลิตเพื่อพอกิน ไม่ทำลายธรรมชาติ กระบวนการผลิตไม่สร้างมลภาวะให้กับสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542, หน้า 197) ได้กล่าวว่า ความมีน้ำใจ ความมีจริยธรรม ไม่โกงไม่ทุจริต ไม่ทุจริต เป็นการทำให้ยังประโยชน์ให้แก่ชุมชน เพื่อให้เกิดความผาสุกของชุมชน สอดคล้องกับสุวัฒน์ คงแป้น (2545, หน้า 265) ได้กล่าวว่า คนอีสานเฝ้าอยู่ เฝ้ากินกับการทำไร่ ทำนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ วิถีชีวิตชุมชนคนอีสานที่ดังมานี้ เป็นวิถีที่สร้างสังคมคนอีสานให้อยู่ดี มีสุขเรื่อยมา

ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำสุด ได้แก่ ประชาชนกล่าวแต่คำสัจ จดเว้นการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง หรือจงใจพูดให้ผิดจากความจริง ทั้งนี้เป็นเพราะว่า สิ่งแวดล้อมของสังคม ที่มีการต่อสู้ดิ้นรนแข่งขันกันในการดำเนินชีวิต มุ่งการเอาตัวรอดในสถานการณ์เฉพาะหน้า มองไม่ให้ความสำคัญกับหลักศีลธรรมที่ห้ามพูดเท็จ โกหกหลอกลวง จึงทำให้เกิดพฤติกรรมเช่นนี้ ซึ่งสอดคล้องกับเกียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2539, หน้า 28-29) ได้กล่าวว่า คำพูดโกหกนั้น อาจเกิดจากสถานการณ์แวดล้อม ผวนกับความกลัว ความเห็นแก่ตัว เป็นเหตุให้บางคนเลือกที่จะโยนความจริงทิ้งไปและยอมที่จะพูดโกหก เพื่อเอาตัวรอด หรือเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน และได้พูดถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการพูดโกหกว่า เราอาจพบการพูดโกหกหลอกลวงได้แทบทุกวัน จากหน้าหนังสือพิมพ์และในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะพวกมีจลาจล เช่น พวกคกทอง เป็นต้น เพราะไม่ว่าโลกจะพัฒนาก้าวหน้าไกลไปเพียงไร “ความโลภ” ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหนึ่งก็ยังเกาะกุมจิตใจของคนในสังคมอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง อันเป็นเหตุให้เกิดการโกหกหลอกลวงกัน สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2546, หน้า 14-15) กล่าวไว้ว่า ถ้าเอาความไม่จริงมาพูด พูดโดยไม่คำนึงถึงความจริง พูดโดยไม่คำนึงถึงความยุติธรรมพูดโดยไม่คำนึงถึงถูกกาลเทศะและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ สังคมย่อมปั่นป่วน โกลาหล เกิดอวิชชาและมิจฉาทิฐิ อันนำไปสู่ความอ่อนแอ ความวิฤติ และความล่มสลายของบุคคลและสังคม

1.2 ด้านความรู้ประมาณ ข้อที่ได้คะแนนมากอันดับหนึ่งได้แก่ ประชาชนมีความเป็นอยู่พอเพียงตามอัตภาพ อย่างสมเหตุสมผล ตามฐานะของตนทั้งนี้เป็นเพราะว่า การดำรงชีวิตที่เรียบง่าย ของประชาชนในชนบท มีการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพแบบธุรกิจชุมชน เป็นผลสำเร็จที่สามารถเลี้ยงตนเองชีวิตครอบครัวและชุมชนลดการพึ่งพาจากภายนอกได้ สอดคล้องกับ

กรมการปกครอง (2541, หน้า 82) ได้กล่าวถึงความมั่นใจต่อเศรษฐกิจชุมชนว่า จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมภาคอีสานทำให้มั่นใจว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดทางเลือกหนึ่งของภาคชนบท และสอดคล้องกับสมพันธ์ เศรษฐกิจ (2541, หน้า 61) ได้กล่าวว่า ในภาคอีสานมีธุรกิจชุมชนที่กำลังแผ่ขยายในหลายพื้นที่ มีชาวบ้านหลายกลุ่มประกอบธุรกิจชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงทอผ้า ในนามกลุ่ม “พรรณไม้” ในพื้นที่ 24 หมู่บ้าน 6 อำเภอ และ 3 จังหวัด มีจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีสมาชิกทั้งสิ้น 791 คน ซึ่งปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่มกว่า 10 ล้านบาท และสุวิทย์ ธีรศาศวัต (2546, หน้า 509) ได้กล่าวว่า อาชีพที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้สูง โดยเฉพาะอาชีพที่ใช้แรงงานเข้มข้น ได้แก่ การปลูกผักและทำการเกษตรอย่างอื่นด้วย เช่น ทำนาปี นาปรัง ชุมชนที่ทำนาปรังด้วย มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจมากกว่าชุมชนที่ทำนาปีเพียงอย่างเดียว

ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำสุด ได้แก่ ประชาชนมีความพอคิระหว่างความสามารถแข่งขันกับความสมดุล รู้จักพอ รู้จักร่วมมือ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสถานการณ์โลกปัจจุบัน ทำให้ประชาชนวางตัวไม่สอดคล้องเหมาะสมอย่างรู้เท่าทันกับสิ่งที่เปลี่ยนผ่านไป ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือแม้แต่วัฒนธรรมของท้องถิ่นก็ได้รับผลกระทบโดยถ้วนทั่ว ทำให้ประชาชนก้าวอย่างสู่กระแสของทุนนิยมโดยไม่ตั้งตัว จึงไม่สามารถจะเกณฑ์การแข่งขันที่เกิดขึ้นให้พอเหมาะพอดีกับภาวะความเป็นอยู่อย่างสมดุลเรียบง่ายของตนอย่างเหมาะสม อย่างอดีตที่ผ่านมาสอดคล้องกับนันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2546, หน้า 13) ได้กล่าวว่า การพัฒนาเกษตรกรรม มาสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างรวดเร็วท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้ คนในสังคมต้องปรับตัวทุกด้าน โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจจะเปิดโอกาสให้แก่บุคคลที่เข้าใจสถานการณ์และสามารถช่วงชิงผลของการเปลี่ยนแปลงให้เป็นประโยชน์แก่ตนสอดคล้องกับสมพันธ์ เศรษฐกิจ (2541, หน้า 239) ได้กล่าวถึง สถานการณ์ใหม่ : โอกาสและข้ออุปสรรคในชุมชน ไว้ว่า การเชื่อมการสื่อสารและเคลื่อนไหวของทุนถึงกันในระดับโลกด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและอยู่ภายใต้การควบคุมของทุนนิยมโลก ทำให้ประชาชนรวมทั้งรัฐบาลไม่สามารถปกป้องผลประโยชน์ของตนจากผลกระทบที่เกิดขึ้นได้

1.3 ด้านความขยันอดทน ข้อที่ได้คะแนนมากอันดับหนึ่ง ได้แก่ ประชาชนมีความอดทน ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า สภาพทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความอุดมสมบูรณ์น้อย ทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างน้อยลง ปริมาณฝนน้อย และตกไม่บ่อยถูกต้องตามฤดูกาล อุปสรรคดังกล่าวจึงเป็นภาระอันหนักหน่วงของประชาชนที่ประกอบอาชีพการเกษตรที่ต้องอาศัยความความเพียรความอดทนเข้าต่อสู้ นอกจากนี้การมีความรู้น้อยด้วยศึกษา มีทางเลือกในการประกอบอาชีพจำกัด อาชีพกรรมกรเป็นทางเลือกเบื้องต้นของผู้ใช้แรงงานที่มี

การศึกษาต่ำ ทำให้ประชาชนต้องใช้ความขยันและความอดทนสูงในการประกอบอาชีพ เพื่อความอยู่รอดของชีวิตครอบครัว สอดคล้องกับสมพันธ์ เตชะอธิก (2541, หน้า 28) ได้สัมภาษณ์ ประชาชนชาวหมู่บ้านคงบัง จังหวัดขอนแก่น เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ได้รับคำตอบว่า ทุกวันนี้ ภาวะเศรษฐกิจจืดจาง แต่พวกเขาก็ไม่ย่อท้อตั้งหน้าตั้งตาไถนาแบบดินแข็ง ๆ เอาไว้เพื่อรอน้ำฝน โดยหวังว่าสักวันหนึ่งในปีนี้อาจจะประทานฝนลงมาสักครั้ง และสอดคล้องกับสุวิทย์ ชีรสอวต (2546, หน้า 25) ที่ได้วิจัยพบว่า ชาวอีสานมีความขยันอดทนและอดออมสูงโดยออมทั้งในรูปผลผลิตและเงิน เฉลี่ย 28,577 บาท/ครัวเรือน/ปี หรือร้อยละ 40.8 ของรายจ่าย

ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำสุด ได้แก่ ประชาชนมีการรวมกลุ่มสร้างงานในชุมชนของตน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มกันสร้างงาน หรือไม่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐหรือของเอกชนอย่างจริงจังและทั่วถึง ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอของ นันทิยา หุตานุวัตรและณรงค์ หุตานุวัตร (2546, หน้า 12) ที่ได้กล่าวว่า การรวมกลุ่มของ ชนบทมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อความเป็นอยู่รอด การตระหนัก ถึงการรวมกลุ่มของชาวชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นจึงเป็นสิ่ง สำคัญ สอดคล้องกับพิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ, ไพฑูรย์ ศัชมาศย์, เพ็ชรศักดิ์ ภักดี และวรวิทย์ หิรัญรักษ์ (2541, หน้า 266) ได้ทำการวิจัย เรื่องสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จนดักดานในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สมาชิกในครัวเรือนยากจนเกือบไม่ได้รับความช่วยเหลือใด ๆ จากรัฐเลย ไม่ว่าจะเป็นการฝึกอบรมวิชาชีพ การได้รับเงินช่วยเหลือ การได้รับความช่วยเหลือเกี่ยวกับ วัสดุอุปกรณ์การเกษตร หรือการได้รับคำแนะนำในการประกอบอาชีพ การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มี ในหมู่บ้านน้อย เนื่องจากความด้อยฐานะทางเศรษฐกิจ ขาดความมั่นใจในการเข้าร่วมกลุ่ม บางกรณี ก็ไม่ได้รับการชักชวนเพราะกลุ่มเกรงว่าจะเป็นภาระโดยเฉพาะกลุ่มที่เกี่ยวกับเงิน

2. ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัณฐานมาชีวะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำแนกตามเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์กรบริหารส่วนตำบล ปรากฏดังนี้

2.1 จำแนกตามเขตที่ตั้งขององค์กรบริหารส่วนตำบล พบว่า โดยภาพรวมและ รายด้านมีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า ประชาชนยึดมั่นในศีลธรรมท้องถิ่นของตนเป็นทุนเดิม และยังได้รับการสนับสนุน จากองค์กรที่เป็นตัวแทนของประชาชนในแต่ละพื้นที่โดยเฉพาะองค์กรบริหารส่วนจังหวัดและ องค์กรบริหารส่วนตำบลที่มีหน้าที่ผลักดันให้วัฒนธรรมชุมชนได้แผ่ขยายมากขึ้นทำสิ่งที่มีอยู่แล้ว ให้เจริญยิ่งขึ้นและปรับปรุงส่วนที่ถูกทอดทิ้งให้ได้รับการพัฒนา ทั้งในเชิงอนุรักษ์และสืบทอดไป ยังอนุชนรุ่นหลังของชุมชนตามหน้าที่ความรับผิดชอบ จึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้หลักสัณ มาชีวะของชุมชนในแต่ละพื้นที่ไม่แตกต่างกัน สอดคล้องกับสมพันธ์ เตชะอธิก, มานะ นาคำ,

วิเชียร แสงสโชติ, สงษ์สวัสดิ์ ดันติเจริญกิจ และสำเริง เสกขุนทด (2543, หน้า 13-14) ได้กล่าวว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีหน้าที่ภายในเขตและนอกเขตเทศบาลและสุขาภิบาล เช่น การรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน การศึกษาทำนุบำรุงศาสนา การส่งเสริมวัฒนธรรมของท้องถิ่น และ สอดคล้องกับ บุญนาค ตีวกุล (2546, หน้า 59) ได้กล่าวถึงการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เรื่องเหตุปัจจัยที่จะนำไปสู่การปรับตัวของหมู่บ้านในภาคอีสานต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไว้ว่า เหตุปัจจัยที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนภาคอีสาน ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน และความศรัทธาในศาสนา ฯ”

2.2 จำแนกตามรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านมีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า หลักสัมาอาชีวะชุมชนเป็นหลักการทางศีลธรรมที่มุ่งถึงความถูกต้องในการดำเนินชีวิต ไม่ให้เกิดความผิดพลาดหรือขาดแคลนขาดสน มีความพอดีพอประมาณในการดำรงชีพ มีความเพียรพยายามใช้พลังกำลังของตนในการทำงานอย่างเต็มความสามารถ ไม่สร้างความแตกแยก หรือขัดแย้งภายในชุมชนเป็นหลักการแห่งการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน อย่างสันติสุข เอื้อเพื่อช่วยเหลือกันโดยมีน้ำใจต่อกัน จึงไม่มีความแตกต่างกันระหว่างชุมชนที่รายได้มากกับรายได้น้อยสอดคล้องกับวิจารณ์ สารรัตน์ (2541, หน้า 31) กล่าวว่า คุณค่าของชาวบ้าน โดยเฉพาะในชนบทนั้นคือคุณค่าความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันทุก ๆ ด้าน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้ มิได้อยู่ที่การแลกเปลี่ยนตอบแทน แต่อยู่ที่น้ำใจ และมีได้มีอยู่เฉพาะในแวดวงของชุมชนนั้น ๆ เท่านั้น แต่ยังคงกระจายไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ด้วยสอดคล้องกับประเสริฐ วิทยารัฐ และคณะ (2535, หน้า 111) ได้กล่าวว่า “สภาพสังคมและการดำเนินชีวิตของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่ว ๆ ไป ยังเป็นสังคมชนบทที่มีเอกลักษณ์ของชาวไทยดั้งเดิม กล่าวคือ เป็นผู้มีอัธยาศัยอันดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น และมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตัวเองมาตั้งแต่โบราณ และมีความเคร่งครัดมั่นคงมาจนถึงปัจจุบันนี้” ด้วยปัจจัยเหล่านี้ พอกล่าวได้ว่า รายได้ระหว่างชุมชนจึงไม่ใช่ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ความเป็นปึกแผ่นเกี่ยวดองความเป็นพี่เป็นน้องเป็นปัจจัยหลักให้ประชาชนอยู่ร่วมกัน

3. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า แนวทางการพัฒนาในปัจจุบัน ยึดการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ซึ่งมีปรัชญาการพัฒนา แบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเน้นให้ประชาชนดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นปัจจัยเครื่องยังชีพ ลดการพึ่งพิงจากภายนอกชุมชน มีความประสานร่วมมือ สร้างกลุ่มเครือข่าย

การเรียนรู้ช่วยเหลือกันในชุมชน และยังเป็นหลักการพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ได้นำไปพัฒนาแต่ละท้องถิ่นให้เกิดผลเป็นรูปธรรมกล่าวคือสร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ สอดคล้องกับโกวิท พวงงาม (2546, หน้า 121) ได้กล่าวสรุปแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไว้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายมุ่งไปสู่ประโยชน์สุขของประชาชน ชุมชนและประเทศชาติ กล่าวคือ การทำให้คน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอยู่ในสถานะที่สามารถดำรงอยู่อย่างดีงาม และมีความสมบูรณ์ โดยอาศัยความเชื่อมโยงเกื้อหนุนระหว่างกันอย่างสมดุลและเหมาะสม” และ กรมการปกครอง (2541, หน้า 72) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนของกระทรวงมหาดไทย 5 กลยุทธ์ ไว้ว่า การดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง คือ ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นหลักตามแนวพระราชดำริ ยึดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ยึดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชน ยึดการส่งเสริมระบบตลาดของชุมชน และยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลัก แบบคิดเองทำ สอดคล้องกับ กรมการพัฒนาชุมชน (2542, หน้า 6) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชนที่สำคัญในการพัฒนาชนบทไว้ว่า หน้าที่ของกรมต่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้การศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ของประชาชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เด็ก เยาวชน สตรี อาสาสมัคร และผู้นำท้องถิ่น องค์กร สอดคล้องกับสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2544, หน้า 28) กล่าวว่า เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง เป็นเศรษฐกิจแบบบูรณาการมีการเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันในตัว ทำให้ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและจิตใจ ด้วยเหตุนี้จึงน่าทำให้ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองช่วยเหลือตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

3.1 ชุมชนคุณภาพ ข้อที่ได้คะแนนเฉลี่ยมากอันดับหนึ่ง ได้แก่ ประชาชนในชุมชนได้รับการบริการสาธารณสุขมูลฐานอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เช่น ได้รับการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ในโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคเป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า นโยบายจากทางภาครัฐที่มุ่งส่งเสริมให้คนในสังคมได้รับการด้านสาธารณสุขมูลฐานอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ที่ได้รับการตอบรับจากประชาชนในชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากช่วยให้ประชาชนได้เข้าถึงระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ ที่เสียค่าใช้จ่ายน้อย สอดคล้องกับ รัตติยา ศิลสารรุ่งเรือง (2543, หน้า 91) ได้กล่าวว่า การดำเนินโครงการเร่งรัดสุขภาพดีถ้วนหน้าประสบผลสำเร็จอย่างสูง กล่าวคือว่ามีหมู่บ้านในเขตชนบทบรรลุเกณฑ์สุขภาพดีถ้วนหน้า ร้อยละ 97.4 มีชุมชนในเขตเมืองบรรลุเกณฑ์สุขภาพดีถ้วนหน้า ร้อยละ 92.3 สอดคล้องกับพิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ และคณะ (2541, หน้า 266) ที่วิจัยพบว่า คราวเรือนยาจนใน 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ

และสกลนคร 3 ใน 4 มีบัตรประกันสุขภาพมาก อันนี้แสดงถึงความทั่วถึงของการได้รับการประกันสุขภาพของคนในชุมชน

ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำสุดได้แก่ ประชาชนได้รับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากหน่วยงานของรัฐและองค์กรอื่น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การไม่เข้าใจในการพัฒนาชุมชนขององค์กรต่าง ๆ ที่มุ่งส่งเสริมสร้างความเจริญแก่ชุมชนโดยขาดการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในชุมชน และประชาชนในชุมชนเองก็ขาดความรู้ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตทำให้เกิดปัญหาโดยเฉพาะปัญหาด้านความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติในท้องถิ่น อันเป็นต้นเหตุของการขาดความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาของชุมชน และบ่มส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในที่สุด สอดคล้องกับ ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์ (2546, หน้า 4) ได้กล่าวว่า การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ เป็นต้น เป็นเพราะการพัฒนาที่มุ่งขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและคนเป็นเครื่องมือในการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อส่งขาย บุกรุกป่าเพื่อเอาที่ดินมาทำกินและเป็นที่อยู่อาศัย ปัญหาดังกล่าวข้างต้น นับวันจะขยายตัวสลับซับซ้อนและทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นซึ่งผลสุดท้ายก็กลับมามีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ปรับตัวไม่ทันสอดคล้องกับสุวิทย์ ชีรสอวต (2546, หน้า 1) ได้วิจัยพบว่า ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดินเสื่อมคุณภาพ ป่าไม้ลดลง โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีป่าไม้ลดลงเหลือเพียง 12.43 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น อันนี้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของชุมชน

3.2 ชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ข้อที่ได้คะแนนมากอันหนึ่งได้แก่ ประชาชนมีโอกาส ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐอย่างทั่วถึง ทั้งนี้เป็นเพราะว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เยาวชนในทุกส่วนของประเทศ ซึ่งนโยบายแห่งรัฐมีส่วนสำคัญในการผลักดันสนับสนุน โดยเฉพาะการเพิ่มงบประมาณการศึกษาให้เพียงพอกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี เป็นการเพิ่มโอกาสแก่คนในชุมชนห่างไกลให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน สอดคล้องกับวัชรพล วิทยากร (2545, หน้า 4) ได้กล่าวว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ปี 2542 ได้กำหนดให้มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในมาตรา 10 ให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี สอดคล้องกับพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2546, หน้า 14) ได้กล่าวว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เป็นพลังขับเคลื่อนให้มีการปฏิรูปการศึกษาไปสู่เป้าหมายคือ การทำให้คนไทยได้รับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เยาวชนคนรุ่นใหม่มีโอกาสรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปีโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และการศึกษาภาคบังคับได้เพิ่มเวลาเรียนในโรงเรียนจาก 6 ปี เป็น 9 ปี

ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำสุด ได้แก่ ประชาชนได้รับการอบรมพัฒนาฝีมือแรงงานจากหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานอื่น ๆ อยู่เสมอ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การพัฒนาชุมชนของภาครัฐที่ผ่านมาไม่สามารถกระจายอำนาจการพัฒนาให้ทั่วถึงแก่ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นภาคที่มีประชากรจำนวนมากและยากจน ทั้งนี้อาจเกิดจากปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะการขาดประสิทธิภาพการทำงาน หรือด้านจากการจัดสรรงบประมาณที่ไม่เพียงพอแก่หน่วยงาน ทำให้งานด้านการจัดการฝึกอบรมแก่ประชาชนในท้องถิ่นห่างไกลไม่สามารถได้รับผลจากการปฏิบัติงานของทางรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องได้ สอดคล้องกับชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว (2545, หน้า 4) ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ผ่านมาขาดประสิทธิภาพ โดยเฉพาะระบบราชการที่มีการรวมศูนย์อำนาจ และสอดคล้องกับพิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภูติ และคณะ (2541, หน้า 256-257) ได้กล่าวว่า งบประมาณที่ใช้ในการสร้างงานในชนบท เช่น โครงการสร้างงานในชนบทหรือโครงการอีสานเขียวยังมีไม่มาก เนื่องจากรัฐบาลเองก็ประสบปัญหาการขาดแคลนงบประมาณที่จะนำมาใช้จ่ายในกิจการต่าง ๆ อยู่แล้ว ทำให้ประชาชนไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐเท่าที่ควร

3.3 ชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ข้อที่ได้คะแนนมากอันดับหนึ่ง ได้แก่ ประชาชนมีความเคารพผู้ใหญ่และบุคคลที่เป็นที่เคารพในชุมชนตลอดถึงนักบวชในศาสนาและผู้นำเพื่อประโยชน์ในชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ท่านเหล่านี้ เป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในชุมชนบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์เพื่อสังคมในรูปแบบของผู้นำทางการปกครอง ผู้นำทางพิธีกรรม ผู้นำทางศาสนา ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่พึ่งพิงทั้งทางร่างกายและจิตใจ จึงเป็นยอมรับนับถือ เป็นที่รักของคนในชุมชน ด้วยคืออย่างต่อเนื่องตลอดมา สอดคล้องกับโอวาทสุทธนารักษ์ (2541, หน้า 70) ได้กล่าวว่า บุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนว่าเป็นครูของชุมชน เช่น พระ คนเฒ่า คนแก่ เป็นต้น ในกรณีของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำชุมชนนั้น นิติยาภรณ์ หิรัญนิรมล (2543, หน้า 127) ที่ได้กล่าวถึง “พระสงฆ์กับการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง” โดยอ้างพระครูใบฎีกาชฎิล อัมมระปัญโญ ในรายการรอบภูมิภาค ในจังหวัดนครราชสีมาไว้ว่า พระสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือประชาชนแม้ในเวลาพิชิตภัย ดังที่กล่าวว่า “เวลาพิชิตภัย ได้พบปะกับประชาชน บางครั้งเจอเขาทะเลาะกันเราก็อำนาจช่วยห้าม ให้คิดธรรม สามารถเป็นที่ปรึกษาของชุมชนได้โดยธรรมชาติ” สิ่งนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นภาวะผู้นำของพระสงฆ์ต่อชุมชนที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ สอดคล้องกับ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541, หน้า 112) ได้กล่าวว่า ชุมชนหมู่บ้านอีสานมีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง เน้นความเป็นพี่เป็นน้องแบบสังคมโคตรวงศ์ ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาตินับถือสายโลหิต ผู้อาวุโสได้รับการยอมรับสูงสุดในชุมชน สอดคล้องกับ สุวิทย์ ชีรสอวต (2546, หน้า 31) ได้วิจัยพบว่า ชาวอีสานมีความรักและความผูกพันในครอบครัวบ้านเกิดและอาชีพการเกษตรสูง อันนี้เป็นเหตุแห่งความเคารพต่อบุคคล

ผู้นำในชุมชน

ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำสุด ได้แก่ ประชาชนมีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเกื้อกูลสงเคราะห์กัน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อประชาชนมาจากหลายปัจจัย โดยเฉพาะผลกระทบจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาทำให้การดำรงชีพฝืดเคืองขุ่นยาก ผู้คนตกงาน มีหนี้สินรุงรัง มีการแข่งขันกันสูง บางครั้งถึงแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างกันของคนในชุมชน จากสภาพความขาดแคลนไม่พอเพียงที่เกิดขึ้นภาวะแห่งความเสียสละแบ่งปัน เพื่อส่วนรวมของประชาชนในสังคมจึงลดลง สอดคล้องกับกาญจนา แก้วเทพ (2541, หน้า 45) ได้กล่าว ผลของการพัฒนาได้รับผลสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ก็พบว่า มีขีดจำกัดหลาย ๆ อย่าง บางกรณีกลายเป็นการสร้างปัญหาหรือทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชนด้านอื่น ๆ เช่น คนยากจนจริง ๆ ขาดโอกาสร่วมในกิจกรรมพัฒนา บางกรณีทำให้เกิดความแตกแยกเพราะแย่งชิงผลประโยชน์ และบางกรณี เป็นการทำลายผู้นำตามธรรมชาติจากความเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต กลับเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมเห็นแก่ตัว ขาดความยุติธรรมคดโกง ทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน สอดคล้องกับ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2541, หน้า 213-214) ได้กล่าวว่า ความไม่มั่นคงในอาชีพ การมีรายได้ลดลง การตกงาน จะส่งผลต่อพฤติกรรมของประชาชนรวมถึงการตัดสินใจการวางแผนการชีวิต นี่ก็จุดเริ่มต้นของปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมา

4. ผลการเปรียบเทียบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามเขตที่ตั้งและรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล ปรากฏดังนี้

4.1 จำแนกตามเขตที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านมีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า บทบาทขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล ในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นองค์การที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชนในพื้นที่โดยตรง มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2542 ที่กำหนดผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ตามมาตรา 16 โดยจัดให้มีการสาธารณูปโภคและการก่อสร้างอื่น ๆ ในชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น และสามารถทำงานสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างดี ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองของประชาชนในชุมชนไม่แตกต่างกัน สอดคล้องกับโกวิท พวงงาม (2546, หน้า 134) ได้กล่าวว่า องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานและปฏิบัติการดำเนินงานเศรษฐกิจชุมชนแก่กลุ่มอาชีพรายย่อยสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มองค์กรเครือข่ายอื่น ๆ และประสานส่วนราชการภาคธุรกิจเอกชน นักลงทุน หอการค้า สถาบันอื่น ๆ ในการสนับสนุน

เศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้เข้มแข็ง สอดคล้องกับสุวัฒน์ คงแป้น (2545, หน้า 42) ได้กล่าวไว้ว่า ความพยายามกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดความกระตือรือร้นและการพยายามเรียนรู้ของชุมชนและท้องถิ่นในการจัดการกับปัญหาของตนเอง ในแง่ของชุมชนและประชาคมทั่วไปมีการตื่นตัวสูงมาก ปัจจุบันมีการรวมตัวกันของชุมชนจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายมากกว่าหนึ่งพันเครือข่ายใน 75 จังหวัดทั่วประเทศ กลุ่มและเครือข่ายเหล่านี้มีการทำโครงการร่วมกันในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ สุขภาพ และที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะกลุ่มผู้มียาได้น้อยได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายพัฒนาเพื่อช่วยเหลือร่วมมือกัน

4.2 จำแนกตามรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านมีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า นโยบายการกระจายรายได้ของรัฐสู่ชุมชนทั่วประเทศโดยเฉพาะนโยบายการพักหนี้ให้เกษตรกร หรือกองทุนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท มีส่วนกระตุ้นให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันทั้งในระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบลได้มีเงินทุนหมุนเวียนสร้างเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นแนวทางลดการพึ่งพาเงินจากนอกระบบ มาพึ่งเงินทุนในชุมชนตนเองสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับกรมพัฒนาชุมชน (2544, คำนำ, หน้า 1) ได้กล่าวว่า กองทุนหมู่บ้าน เป็นเงินทุน หมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยให้หมู่บ้านและชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ ซึ่งนโยบายดังกล่าวเป็นเสมือนเครื่องมือในการพัฒนา “คน” และ “การเรียนรู้” เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้าง “ความเข้มแข็งของชุมชน และว่า รัฐบาลมองเห็นขีดความสามารถ ทักษะจากการทำงานของชาวบ้าน จึงได้กำหนดนโยบาย “กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท” เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยกระบวนการชุมชน มุ่งเสริมสร้างพัฒนาศักยภาพ การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับ สมพันธ์ เฑชะอริก และคณะ (2543, หน้า 39) ได้กล่าวว่า การเริ่มแนวคิดพึ่งตนเอง จากบุคคลไปสู่กลุ่ม/องค์กรจะนำไปสู่การระดมทรัพยากรเพื่อใช้แก้ไขปัญหาตัวเอง และชุมชนได้ ดียิ่งขึ้น ลักษณะนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากที่คิดแต่จะกู้ยืมเงินคนอื่น จะนำไปสู่ความคิดการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นคนและพร้อมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่จุดที่ดีกว่าโดยเริ่มจากตัวเองและชุมชนของตัวเองก่อน สอดคล้องกับผลสรุปภาวะเศรษฐกิจและการเงินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2546 และแนวโน้มปี 2547 (ม.ป.ป., หน้า 4,7) ที่ได้สรุปว่า ภาวะเศรษฐกิจและการเงินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2546 ขยายตัวในเกณฑ์ดีต่อเนื่องจากปีก่อน การผลิตขยายตัวสูง และแนวโน้มปี 2547 คาดว่า ยังคงขยายตัวต่อเนื่องจากการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่เอื้อต่อการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจการลงทุน

5. ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน พบว่า พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยรวมและรายด้านมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายของสังคมไทย ชอบสันโดษ ไม่ชอบการขัดแย้ง รักความสามัคคี มีความเป็นกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบพื้นที่ทางด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแนวทางดำเนินชีวิต นับถือพระสงฆ์เสมือนผู้นำทางบ้านเมือง ทั้งประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ มีพระสงฆ์เป็นแกนนำ แสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดในหลักธรรมและนำไปสู่การการปกครองแบบทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงออก มีการตัดสินใจร่วมกันในทุกเรื่องอันแสดงถึงความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกันของชุมชนและสังคมสอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (มูลนิธิโคโยต้าแห่งประเทศไทย, 2544, หน้า 145) ได้ตรัสว่า ความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือสังคมก็ตามย่อมขึ้นอยู่กับฐานะความเจริญมั่นคงของบุคคลในชาติเป็นสำคัญและความเจริญของคนทั้งหลายนั้น จะเกิดมีได้ก็ด้วยการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบผู้ที่จะสามารถประพฤติปฏิบัติได้ดังนี้ จำเป็นจะต้องมีทั้งวิชาความรู้ ทั้งหลักธรรมทางศาสนา เพราะสิ่งแรกเป็นปัจจัยสำหรับใช้กระทำการงาน สิ่งหลังเป็นปัจจัยสำหรับส่งเสริมความประพฤติและการปฏิบัติงานให้ชอบ ให้ถูกต้องและเป็นธรรม วิชาการกับหลักธรรมนี้มีประกอบกันพร้อมในผู้ใด ผู้คนย่อมจะประสบความสำเร็จทั้งในชีวิตและกิจการงานซึ่งย่อมจะส่งผลสะท้อนถึงส่วนรวมต่อไป คือทำให้บ้านเมืองมีความเจริญมั่นคง ทำให้สังคมเป็นสังคมที่ผาสุกสงบ น่ายอยู่ น่ายอาศัย สอดคล้องกับ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2542, หน้า 4) ได้กล่าวว่า การพัฒนาที่ถูกต้องนั้น คือการพัฒนาที่ตัวบุคคลเป็นหลัก เพราะคนในสังคมเป็นตัวชี้ชัดว่า สังคมดีหรือเลวพัฒนาหรือเสื่อมโทรม ฉะนั้น ในการพัฒนาที่ยึดหลักความถูกต้องชอบธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนแก่สังคม ควรยึดหลัก 3 ประการ ดังนี้คือ (1) การพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง (2) การพัฒนาแบบองค์รวม และ (3) การเพิ่มศักยภาพของชุมชนในส่วนของรัฐ ได้เล็งเห็นความสำคัญของชุมชน เพราะชุมชนนั้นคือ พื้นฐานของประเทศชาติในการจะพัฒนาให้ประเทศเจริญก้าวหน้า ให้ทัดเทียมอารยประเทศ แต่ก็ไม่ได้ละเลยหลักของคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม ความสามัคคี ตลอดจนถึง การบริหารแบบมีส่วนร่วม จึงได้ส่งเสริมให้สังคมได้ใช้หลักธรรมในการปกครองเรียกว่า ธรรมาภิบาล ตลอดจนถึงการส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้หลักทฤษฎีของในหลวงในการดำรงชีพ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับหลักธรรม คือ สัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ สมหมาย สาตทรัพย์ (2542) ได้วิจัยเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวพุทธ : ศึกษากรณี

ชุมชนศิระหอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งประเด็นในการศึกษามี 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านการเรียนรู้ และด้านศาสนาวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า ทั้ง 3 ด้านดังกล่าวอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะด้านการศาสนาวัฒนธรรมมีความเข้มแข็งมากที่สุด (96.7 %) ทั้งนี้พบว่าในด้านนี้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน จากงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างหลักธรรมทางศาสนากับการพัฒนาชุมชน ให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัปปะมาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีข้อค้นพบที่ควรส่งเสริมปรับปรุงและแก้ไข ดังต่อไปนี้

1.1 พฤติกรรมของชุมชนตามหลักสัปปะมาชีวะ 3 ด้าน คือ ความสุจริต ความรู้ ประมาณ และความขยันอดทน มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.1.1 ด้านความสุจริต ควรยึดแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีประกอบอาชีพสุจริต ไม่เอาเปรียบแย่งชิงลักขโมยในทรัพย์สินของกันและกันมีความเคารพกฎระเบียบของสังคม และประพฤติตามกฎหมายบ้านเมือง และควรหาวิธีการป้องกันและแก้ไขเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมเกี่ยวกับการทุจริตโกงหลอกลวง ปล่อยปละละเลยและสิ่งเสพติด

1.1.2 ด้านความรู้ประมาณ ควรยึดแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความเป็นอยู่พอเพียงตามอัตภาพ อย่างสมเหตุสมผล ตามฐานะของตนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสนใจเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน และควรหาทางแก้ไขการใช้จ่ายทรัพย์อย่างฟุ้งเฟ้อเพื่อไม่รู้จักค่า ไม่เกิดประโยชน์ การไม่รู้จักความพอดีระหว่างความสามารถในแข่งขันกับความเรียบง่าย รู้จักพอ รู้จักร่วมมือ และการไม่รู้จักความพอดีในการเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ไทย

1.1.3 ด้านความขยันอดทน ควรยึดแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความอดทน ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ต่อสู้กับอุปสรรคและปัญหาในการทำงาน ต่อภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลและพยายามปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่เกิดขึ้นได้ดี และควรหาทางแก้ไขให้เกิดการรวมกลุ่มสร้างงานในชุมชนของตน ฝึกอบรมพัฒนาทักษะฝีมือแรงให้มีความสามารถในการแข่งขัน มีความขยันอดทนต่อความผิดพลาดหรือความล้มเหลวในการประกอบอาชีพ

1.2 การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน 3 ด้าน คือ ชุมชนคุณภาพ ชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน มีข้อเสนอแนะดังนี้

1.2.1 ด้านชุมชนคุณภาพ ควรยึดแนวทางการพัฒนาชุมชนให้ได้รับการบริการ สาธารณสุขมูลฐานอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ได้รับการหลักประกันคุณภาพถ้วนหน้า มีสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นชุมชนน่าอยู่ และควรรหาทางแก้ไขให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีเศรษฐกิจของชุมชนที่เข้มแข็งโดยทุกครัวเรือนพึ่งตนเองได้ และส่งเสริมให้มีจิตสาธารณะช่วยกันรักษาทรัพยากรสมบัติของราชการและของชุมชน

1.2.2 ด้านชุมชนแห่งภูมิปัญญาและการเรียน ควรยึดแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีโอกาส ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงทั้งทางด้าน วิทยุ โทรทัศน์ และด้านสื่ออื่น และควรรหาทางแก้ไขปรับปรุงการสร้างสรรค์งานตามภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสามารถประยุกต์เข้ากับสมัยนิยมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม และให้ได้รับการฝึกอบรมเพิ่มเติมความรู้ ริเริ่มสร้างสรรค์งานในชุมชน

1.2.3 ด้านชุมชนสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ควรยึดแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความเคารพผู้ใหญ่และบุคคลที่เป็นที่เคารพในชุมชนตลอดถึงนักบวชในศาสนาและผู้นำเพ็ญประโยชน์ในชุมชนยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง และควรรหาทางแก้ไขปรับปรุงให้เกิดการเสียดสีเพื่อส่วนรวม มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเกื้อกูล สงเคราะห์กัน มีการดูแล รักษา อนุรักษ์และพัฒนาส่งเสริมทรัพยากรท้องถิ่น และมีการพัฒนาส่งเสริม สตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการในชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านความเป็นอยู่ ด้านสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกฯ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป จากศึกษาพฤติกรรมของชุมชนตามหลัก สัมมาอาชีวะกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มี ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประธานหรือสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล อื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และศึกษาในภาคอื่น ๆ

2.3 ควรมีการศึกษาหาสาเหตุหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพูดเท็จพูดโกหกหลอกลวง โดยใช้เทคนิควิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อนำไปสู่ทางแก้ไขและป้องกัน

2.4 ควรมีการศึกษารูปแบบการรวมกลุ่มสร้างงานของประชาชนในชุมชนเพื่อ การพัฒนาให้ยิ่งขึ้น